

„Anélkül, hogy észrevettük volna, rézgarasonként elherdáltuk dédapáink aranyát, a régi tartást, amikor az erkölcsöt még nem tartották viszonylagosnak, és az emberek a jót és a rosszat egyszerűen a szívükkel különböztették meg.”

(Alekszandr Solzsenyicin)

22 Veres Zsuzsanna

ÉNEK IGOR HARCÁRÓL*

Moszkva, 1991. október 9.

A belvárosban megbénul a forgalom. A Vaganykovi temetőhöz vezető főutat lezárja a rendőrség,

hogy az ormótlan piros mikrobusz csigalassúsággal, fennakadás nélkül eljusson végcéljához. Előtte, mögötte, mindenütt a széles úton, ameddig a szem ellát, emberek ácsorognak, némán csatlakoznak a menethez. A férfiak utcai ruhában, a nők fejükön kendővel, virágot, szentképet, zászlót, keresztet emelve a magasba, zsebkendőjüket a szájuk elé szorítva, könnyezve. A csupasz tényeket ismerik, de senki nem hiszi el, hogy valóban megtörténhetett. Amikor a nyitott koporsót kihozzák a ravatalozóból, a tömeg felmorajlik: „Mutassátok meg nekünk! Mutassátok meg!” A hat koporsóvivő férfi felemeli terhét, és az olcsó, fehér vászonnal kibélelt fémkoporsó néhány percig csaknem függőlegesen áll. Ez a temetési procedúra legmegrázóbb jelene. A halottak sohasem szépek, nem kell őket közszemlére tenni. A halott test levetett ruha, csekély köze van ahhoz a személyhez, akit ismertünk. Ő már a Csend Birodalmának lakója. Ez a halott, vörös rózsákkal keretezett fekhelyén, a számára szűk koporsóban alig észrevehetően előredől. Viaszfehér, beesett arcával, hosszú, szláv orrával, rövidre nyírt szakállával, különös módon olyan, mintha aludna. Tüntető méltósággal hagyja, hogy felmutassák a tömegnek, a kopott, sűrű moszkvai bérházaknak, a csupasz fának, az egykedvű, seszínű októberi égnek. Íme, Moszkva, visszakaptad a fiadat!

A temető kápolnájában elvégzik a szertartást. Gyertyák és tömjénpüst. Sűrű hajlongások közepette, széles mozdulatokkal hányják magukra a keresztet, ahogy a pravoszlávoknál szokás. Az egész procedúra egyszerű és rövid. Már leeresztették a koporsót – mostantól kezdve ez lesz az otthona, ahol Viszockij, Okudzava és Szerov is pihen. A sírok között és a kapun kívüli dombokon az emberek egyre csak állnak tanácstalanul. Várnak. Azt mondják, legutóbb Sztálin elvtárs temetésére gyűltek össze ilyen tömeg. „És mindenki sírt '53 tavaszán”. Néhányan valószínűleg örömben.

A frissen betemetett, koszorúkkal megrakott sír fölött hatalmas kőkereszt magasodik. Belevésve a megfeszített Krisztus, és ószláv írással rótt sorok:

IGOR TALKOV

1956. 11. 04.-1991. 10. 06.

Oroszország Fiának

az Orosz néptől

Egy nő megtorpan a temetőkapuban, és mosolyogva mondja a hozzá- 23
forduló riporternek:

– Nem vagyok szomorú. Épp ellenkezőleg... Örülök. Mert tudom, hogy visszatér.

*

Moszkva, 2003. április

Esik a hó. Legalább egy hónapja jósolják a tavasz beköszöntét, de rettentően hideg van és bokáig merülünk a sáros hólében. Ahogy kiszállok a metróból, szembetalálom magamat Iljics emberméretű mellszobrával. Tizenkét év telt el a Szovjetunió hivatalos felszámolása óta, de jó néhány jelkép országszerte áll: a Kreml legmagasabb tornyán még mindig a vörös csillag hirdeti a sosemvolt népuralmat. A moszkvai metró önálló életet élő, földalatti birodalomként lüktet a város alatt: a szocialista realizmus műemlékeinek tárháza, de szükség esetén óvóhelyként is használható. Zsebesek, drogosok, pénzváltók, koldusok kapják el az ember ruháját. Némelyek lőfegyverrel járkálnak. A város tíz-tizenkét millió lakójának fele állandóan a föld alatt nyüzsög. Hiába sétálnak rendőrök falkákban a peronon, nem tudnak mihez kezdeni ezzel az irtatlan, európaiakból, közép-ázsiaiakból, tátarokból, mongolokból, perzsákból, arabokból, meg ki tudja még, milyen népekből összegyűrt masszával, amely valaha a Szovjetunió munkásosztályát alkotta, és évtizedek alatt beözönlött a nagyvárosokba. Ha valaki ráadásul oroszul sem tud, a moszkvai metróba való alászállás élménye felér Dante pokoljárásával. Amikor végre sikerül a felszínre evickélni, feltárulnak a város elképesztő méretei: hatalmas, beépítetlen területek, széles utak, sűrű erdők (a helyiek szerint „parkok”). A „sztálini barokk” épületek tetején Muhina híres szobrának, a *Munkás és Kolhozparaszt-nőnek* reprodukciói. És lakótelepek. A szocialista lakótelep, páratlan atmoszférájával, mindenütt egyforma, Vilniustól Vlagyivosztokig. Tíz-tizenkét emeletes, olcsó téglából felhúzott toronyrengeteg, parányi ablakokkal, kopott istállóajtókkal, macskáktól hemzsegő, szemetes, sötét lépcsőházakkal. Mivel az építéskor nagyvonalúan eltekintettek a szigeteléstől, ajtót-ablakot rázza az irtatlan huzat. Télen időnként kikapcsolják a fűtést néhány hétre. Az elviselhetetlen kategóriába tartozó nyúlketrec-lakótelep rendszerint a legsötétebb külváros külvárosában található, és nyírfaerdőkön meg kiververt kutyák lakta építkezési telkeken kell átvágni, hogy odajusson az ember.

A pittoreszk életkép állandó részét alkotja a munkaidő lejártával a kapualjakban összeverődött férfiak csoportja, akik minden este összedobott pénzből vidámra isszák magukat, tökmaghéjat köpködnek és perlekednek az ablakokból kilógó feleségekkel. A lakótelepi boltokban a legrosszabb gazdasági helyzetben is kapni halkonzervet és vodkát. Egyébre nem is nagyon van szükség. A proletárokat hozzászoktatták az igénytelenséghez. Ez az igénytelenség a társadalmi érintkezés során a legirritálóbb: az emberek félvállról beszélnek egymással, különleges kegynek számít, ha az üzletekben az eladók kiszolgálják, a közalkalmazottak kelletlenek, nyersegek és szemtelenek. Az élet valamennyi területét átfogó alpáriság persze messze túlnyúlik a nyúlketrec-lakótelepek határain. Az új urak, bár nagyon igyekeznek az egykori arisztokraták életvitelét majmolni, szintén nem titkolhatják el, hogy nem volt gyerekszobájuk.

A lakótelep a város legkevésbé reklámképes oldala. Napközben az Arbaton jártam, ahol a tömött zsebű aranyfjúság forgolódik. Ezek a fiúk gyémántberakásos töltőtollal írják, Milánóban varratják az öltönyeiket, esti programként kiruccannak Londonba futballmeccset nézni, a gyerekeiket a legjobb svájci intézetben, a pénzüket pedig a legbiztonságosabb svájci bankban tartják, és prospektusból rendelnek olyan autókat, amelyek még meg sem jelentek a piacon. Ha az Astoriában ebédelnek, ki se lépnek addig a kocsiból, amíg a sofőr négykézláb simára nem igazítja a vörös szőnyeget. Láthatólag sokkal többet adnak az izomzatukra, mint a becsületükre, és csodálatos módon mindenhez értenek: művészet, sport, politika, jótékonykodás. Elvégre minek a pénz, ha nem villoghat vele az ember? Ott van mindjárt Viktor Vekszelberg, aki szegényszemre nem harmincéves kora előtt lett milliárdos, és csak a tizenharmadik helyen áll az „oligarchák” listáján. Nemrég visszavásárolt kilenc, hajdan cári tulajdonban levő Fabergé-tojást, potom százmillió dollárért. Visszaszerezte a Danyiil kolostor nagyharangját is Amerikából, és nagy nyilvánosság előtt a moszkvai pátriárkának ajándékozta. Aljasság lenne azt feltételezni, hogy nem a lánglelkű patriotizmustól vezérelve dobta ki azt a halom pénzt. Hát így megy ez: „ásó, kapa, nagyharang” helyett „sarló, kalapács, nagyharang”. Ha az előbbi kettő kerül szóba, rögtön amnéziás tünetek jelentkeznek náluk. Nem, kérem, én soha nem voltam párttag, még csak a közelébe se kerültem a politikai elitnek, ősi kolhozparaszti családból származom. De mit lehet tenni, ha az emberhez hozzávágna egy bankot vagy egy olajvállalatot? Ej, nem bánom, most az egyszer elfogadom, ha más nem vállalja! Egyébiránt mindenemet örököltem. Igenis örököltem, egy olyan országban, ahol hivatalosan minden intézmény az állam tulajdona volt! Káprázatos.

Valamilyen ismeretlen okból, a sok szemképráztató és szemfényvesztő, teljességgel szükségtelen luxuscikk fojtogató tömegében, eszembe

jut Igor Talkov. Amint ballagok hazafelé a dél-moszkvai lakótelepre, egy szerényen meghúzódo könyvesbolt kirakatában kicsiny kék kötetről farkasszemet néz velem. Összegyűjtött versek és dalszövegek. Nem követtem nyomon a sorsát, nem tudom, hogy már tizenkét éve halott – de arra tisztán emlékszem, hogy leesett az állam, amikor először láttam a vityebszki koncertjéről készült vacak minőségű videokazettát. Nem mintha briliáns tehetségű énekes, vagy páratlan költő lett volna: mégis micsoda magnetizmus, megrázó szomorúság, egyúttal kihívás és szenvedély áradt ebből az emberből! Mélyen kigombolt, fehér inge résében csillogott a nagy pravoszláv kereszt, amit tüntetően állandóan a nyakában hordott egy hivatalosan „ateista vallású” államban. Hosszú, világosbarna hajával, szakállasan, lecsukló fejjel... maga előtt tartotta védőszentjének, Szárovi Szerafimnak apró ikonját. A lényében keveredő fehérgárdistát, lázadót, romantikus nőcsábászt és hajthatatlan provokátort egységbe olvasztotta és áthatotta valami emberi hibákon felülemelkedő, gyémántkeménységű tisztaság. Sikerének titka a minőségi ember hiúságtól mentes méltósága volt. Aki becsüli Önmagát és méltó akar lenni a benne élő legnemesebbhez, nem érzi szükségét az alakoskodásnak, a hazugság összeegyeztetetetlen a természetével. Talkov azon elemnyező kisebbséget képviselte, amelyről Szolzsenyicin azt írta, kész csoda, hogy orosz földön még létezik. Egyszerűség, szuggesztivitás, éleslátás, kíméletlen őszinteség. Ez a fajta gyorsan elhullik, mert túl önérzetes ahhoz, hogy elfogadja az opportunisták játékszabályait. Ha a saját szabályaid szerint játszol, nem húzod sokáig; ha az ő szabályaid szerint, gazember leszel – lehet választani. A minőséget évtizedek fáradságos munkájával szándékosan kiirtották a szovjet emberből. 1917 óta abban az úgynevezett szovjet államban, amit milliók véraldozata árán összeeskábáltak, az életet megfosztották a józanésszel felfogható logikájától. Totális perverzitás, totális debilitás. Nem absztrakt túlzás Bulgakov *A Mester és Margaritájában* ábrázolt jelenet, melyben egy hatalmas fekete kandúr két lábán sétál Moszkva utcáin, és a járókelők ügyet sem vetnek rá. Miért ne? Szokás kérdése. Intézményesített, vírusként terjedő hazugság, elhallgatás, tolvajlás. Az új generációkban mindez genetikailag dekódolt. Így születnek, ebben nőnek fel, ebből okulnak, ehhez ragaszkodnak. A kifordultság természetessé válik. Néhányan persze a saját bőrükön érezték ennek a szkizoid létformának a tarthatatlan voltát, mint a leningrádi születésű koreai fiú, Viktor Coj, a nyolcvanas évek első rockénekesese, aki talpig feketében, makacsul legörbülő ajkakkal, mély hangján mormolta: „Mama, mindnyájan nagyon betegek vagyunk!” Életének csekély huszonnyolc éve alatt írt kétszáz dala között nem akad egyetlen vidám sem. De hiába érezték, nagyon kevesen vették a bátorságot ahhoz, hogy nyíltan kimondják. A fillérékért kapható,

kis kék könyv tanúsága szerint Talkov nemcsak átlátta és kimondta, hanem hátborzongató merészséggel kiáltotta a peresztrojka komszomolistáinak arcába. Viszockij, Coj sosem személyeskedtek: az egyik atyái sorsán kesergett, a másik kivéreztetett, megtévesztett, élőhalott generációjának reménytelenségén, az egyedüllet totális felelősségének súlyára ébredő ember végtelen fájdmával: de azt, amit Talkov dalszövegeiben leírt és a színpadon terjesztett, sem előtte, sem utána nem merészelt teremtett lélek. Pusztán olvasni, hallgatni is bünténynek számított az efféle sorokat:

Gorbacsov – gonosztevő.

Jelcin – áruló. Mindazon sok tízmillió ember hitének és reményeinek elárulója, akik bíznak benne.

*Mutassatok olyan országot,
Ahol dicsőítik a csőcseléket.*

[...]

Ahol a gyerekeket megfertőzik.

[...]

Ahol az önmaga feletti győzelmet ünnepli a nép.

A Föld nevű bolygón hiába kerestek ilyet,

kivéve azt az egy átkozottat,

*Amelyben mindannyian **nem** éltek,*

Nem éltek, mert ezt nem lehet életnek nevezni.

És működik a gépezet

a sátáni elnevezés alatt:

KPSZSZ – SZSZ

SS!

Személyesen Jelcinnek ajánlva:

Elnök úr, zavarja szét a konventjét.

Nincs még hányingere a múltbéli spiclik hazugságaitól?

[...]

Elnök úr, hogyhogy az ellenfele –

A gonosztevő Gorbacsov a balján ül a népgyűlésben?

Majd elköveti a legeslegnagyobb bűnt, néven nevezve minden nyomorúság okozóját:

Lenin elvtárs, hogy érzi magát a pokolban?

Én jól tudom, ki a nép ellensége.

A „nép ellenségeit”, avagy az antiszovjet módra gondolkozó, illetve ilyen irányú tevékenységet kifejtő állampolgárokat Sztálin alatt kitelepítették, vagy munkatáborokba száműzték. Ebbe a kategóriába a szó szoros értelmében akárki beletartozhatott, monarchistától a szociáldemokratáig, „kadétszínezetű” egyéntől az eszerig. Talkov szülei is egy táborban ismerkedtek meg az ötvenes évek elején. Az apa dvorjanyin (szolgálo nemes) származású, egykori cári tiszt fia, az anya német földbirtokos család sarja. Idősebb fiuk, Vlagyimir még a fogságban született, a fiatalabb, Igor már a hruscsovi enyhülés időszakában, a tulai járás Grecovka nevű eldugott kis falvában. Úttörő, komszomolista, aztán hosszú ideig katona valahol a világvégén – akkoriban minden szovjet ifjú útja ez. Talkov jégkorongjátékosnak készült, szenvedélyesen érdeklődött a feudális Orosz Birodalom története iránt, és zenélt. Ez utóbbit autodidaktaként művelte, mert az intézményes oktatást ki nem állta. Magától tanult zongorázni, hegedülni, dobolni, gitározni. A professzionális zenei képzettség hiánya érett éveiben is visszaköszönt. („Nem vagyok egy Viszockij vagy egy Rozenbaum” – mondta mosolyogva utolsó fellépésén a közönségnek. Csakugyan nem, ezt mindjárt észrevenni, amint a húrok közé csap.) A szenvedélyes elhivatottság és az ügye iránti alázat mégis feledtette a zenei géniusz hiányát. Késő kamaszkorától dalokat írt; az évek múlásával egyre komolyabbakat, egyre veszélyesebbeket. A bolsevik forradalomról, amikor „Oroszország lelkébe beköltözött az ördög” és láncra verve térdre kényszerítették a „vandálok” meg a „Nagy Lángelme” (aki nevének említésekor rendre fityiszt mutatott a színpadon). Nem kímélte az előző század álmodozó, nyugatmajmoló „demokrata urait” sem, a Belinszkij és Herzen féléket. A család és a barátok attól tartottak, hogy előbb-utóbb elteszik láb alól, vagy pszihuskába dugják a szókimondásáért. Ő maga is sejtette, hogy nem lesz ennek jó vége, de a kocka már el volt vetve: „Nem fordulhatok vissza, és letérni az útról az ügyem elárulása lenne.”

A kis kék könyv leírja Talkov utolsó napjának eseményeit úgy, ahogyan azt utólag az özvegyének elmesélték. Tele ellentmondásokkal, megmagyarázhatatlan, ostoba, ésszerűtlen mozzanatokkal. A történetet szándékosan túlbonyolították: akik értékelhető információkkal tudnának szolgálni, félnek beszélni, akik pedig beszélnek, évről évre hozzáköltének valamit az emlékeikhez. Húsz év távlatából csupán annyit lehet biztosan állítani, hogy a hivatalos verzió hamis. De még így, elferdítve is lebilincselő, megrázó história. A végvonaglásokban fetrengő, rothadt rendszer kvintesszenciája, a szovjet ifjúság kilátástalansága, a peresztrojka éveinek nyomorúsága és beletörődő tompa közönye, a felszínre törő gátlástalan banditizmussal egyetemben: mindezt olyan nyilvánvalóan sugározza ama végzetes októberi nap levegője, akár a felrobbant csernobili reaktor a mérget.

Elfedés. Semmi esetre sem szabad igazat mondani. Húsz év elteltével, száz év elteltével, míg világ a világ.

*

28 „Felfogod egyáltalán, mennyi ellenséged van?”
(Vlagyimir Talkov a fivérének)

„Nem fél? – kérdezik gyakran tőlem. Nem, nem félek. Mivel gyerekkoromtól fogva nem állhatom a hazugságot és minden körülmények között igyekszem elkerülni, arra a következtetésre jutottam, hogy a Sötét oldal nem uralkodhat felettem, mivel taktikája kizárólag a hazugságra épül.”

(Igor Talkov naplójából)

*

Szentpétervár, 1991. október 6.

A hajnali órákban begördül a moszkvai vonat a néptelen állomásra. A városi televízió riporternője a peronon várja az egész éjszakás utazástól elcsigázottan és porosan kikászálódó Igor Talkovot és zenekarát, a Mentőcsapatot. Talkov álmatlanságtól felpuffadt szemeit sötét szemüveg mögé rejti. Baráti közvetlenséggel beszél afeletti örömről, hogy a város (éppen egy hónappal korábban) visszakapta eredeti nevét, és ejt néhány szót hamarosan megjelenő albumának november végi bemutatójáról. Bal karjába egykedvű szószí csimpaszkodik, jobbján alacsony, sötétképzű emberke cigarettázik: a zenekar igazgatója, Valerij Sljafman, a történet egyik kulcsfontosságú szereplője. Mögöttük keménykötésű fiatal emberek csevegnek: Talkov testőrei. Nem hivatásos testőrök, csak cimborák, akik néhány hónapja minden fellépésre elkísérik. Közülük a hirtelenszőke, mokány birkózó, Szasa Barkovszkij áll legközelebb hozzá. Ifjúkori barátok, földik. A kamaszos, mosolygós Arkagyij Bondarenko jó fejfel kimagasodik a többiek közül. A harmadik, Szergej Ignatyenko, Talkov edzőpartnere. Zenészek, akik pár hónapja Szocsiban látták Talkovot, nyomában a három martalóccal, fejcsóválva legyintettek: ugyan, amikor valakit már hárman kísérek mindenhova! Micsoda rongyrázás! A legközelebbi családon kívül senki sem tudja, hogy a népszerűsége csúcán álló énekes folytonosan fenyegető telefonhívásokat kap. Koncertjein verekedések törnek ki, igaz elsősorban a három hónapja melléhelyezett „igazgató”, Sljafman bárdolatlan, provokatív viselkedése miatt. A bajt megelőzendő, Talkov hivatalosan fegyveres testőrt kér az MVD-től. A kérelem pozitív elbírálásban részesül, de ezen a váratlan pétervári utazáson még magának kell gondoskodnia a védelméről. Az előzetes tervek szerint Szocsiban kellene fellépnie az évadzáró koncerten. Bár Pétervárt a legkedvesebb városának nevezi, ezúttal kelleetlenül

szánta rá magát az útra. A közelmúltban összerúgta a port a LISZ'SZ produkciós céggel, amely ekkoriban a piacon egyeduralkodóként biztosítja a koncertekhez szükséges technikai berendezést. Mivel pedig a Mentőcsapat 29 soktízezes stadionban tervez fellépést, eleget kellett tennie a cég pétervári fiókjának megnyitása alkalmából rendezett koncertre való felkérésnek. Talkov az elutazása előtti estén váratlanul magához veszi gázpisztolyát és megkérdezi a feleségétől, nincs-e kedve csatlakozni hozzá. A szokatlan kérést az asszony elutasítja, mivel tud a férje aktuális románcáról Jelena Kondaurova táncosnővel. Feszültségét Talkov minden erejével igyekszik leplezni. A jól dokumentált nap alatt végig derűsnek, oldottnak, bizakodónak tűnik. A vasútállomásra kiküldött Moszkvicsokba szálló társaság tagjai között egy sem akad, aki sejttené, hogy a következő órák mindnyájuk életét örökre megváltoztatják.

Miután a csapatot elszállásolják, Talkov interjút ad a szálloda bárjában. Ezen az utolsó felvételen kipihent, türelmes, visszafogott. A riporter a *Pamjaty* nevű nemzeti-patrióta ortodox keresztény front-hoz fűződő kapcsolatáról és állítólagos antiszemitizmusáról kérdezi. Azt feleli, sosem volt semmiféle szervezet tagja, de az igaz, hogy számos művésszel együtt fellépett egy rendezvényükön, és az orosz történelmi múltra vonatkozó nézeteiket nagyon is helyesli. Az antiszemitizmusáról keringő pletykákat provokációnak tekinti. A pillanat hevében Slajfmanhoz fordul, akit a zenekar „legfontosabb tagjának” és „nagyon jó barátjának” nevez. Az vigyorogva előhúzza pálmafás strandingjének részéből a nyakában függő arany Dávid-csillagot. Az eltérő vallás ellenére kiválóan megértik egymást, mondja Talkov. Pontosan tudja, mennyi ellensége van és eszében sincs örömet okozni nekik azzal, hogy feltárja a kulisszák mögött olykor előforduló konfliktusokat. „Szabad művésznek” nevezi magát, aki dalszövegei által tolmácsolja világnézetét. A feszült politikai helyzettel és a Gorbacsov elleni augusztusi puccsal kapcsolatban úgy véli, hogy semmi sem változott, és a korábbinál még élesebben fogja elítélni a képmutatást. Hosszú nap áll a zenekar előtt: két fellépés, az első délután, a második este. Esztrádműsor, tizenhárom fellépővel. Még a nyolcvanas években Talkov azt írta a naplójába: „Esztrádműsor – hatalmas szemétdomb.”

Délután négy órakor Talkov és Slajfman megérkezik a Jubileumi Sportcsarnokba, ahol már javában zajlik a koncert. A zenész az előző órákat egy tévétúdióban töltötte, ahol végignézte az augusztusi fellépésén készített felvételeket. A színpadra lépésig húsz perc van hátra. Utána sétálni akar a városban, végigjárni az „ő Péterváranak” kedvenc helyeit. Míg az öltözőben készülődik, Slajfman elindul, hogy körülnézzen a kulisszák mögött. A büfében összefut a ráérősen csevegő taskenti énekesnővel, az egzotikus szépségű,

de szerény tehetségű Aziza Muhamedovával és annak udvarlójával, a homályos háttérű, daliás Igor Malahovval. A huszonkilenc éves Malahov – aki gyakran hivatkozik a KGB-hez fűződő állítólagos kapcsolatával, drága öltönyei alatt revolverrel járkál és Mercedest vezet – szóváltásba keveredik a
30 nem éppen higgadt megfontoltságáról ismert Sljafmannel. Azt állítja, hogy Aziza még nem készült el a sminkkel és az öltözködéssel, és követeli, hogy Talkov lépjen fel korábban, holott az előírt sorrend szerint utána következne. Malahov odamegy a műsorvezetőhöz és figyelmezteti, hogy az általa sebtében kitalált rendben konferálja fel az énekeseket. Sljafman viszont Talkov öltözőjébe és arról számol be, hogy „valami Malahov cserélgeti a helyeket”, parancsokat osztogat, őt magát lehornta, és Talkovot is elküldte a pokolba. Az énekes, aki a sorrend felcserélését nyugodtan fogadja, az öltözőbe kéri Malahovot, hogy személyesen beszéljen vele.

A fellépésig öt-tíz perc van hátra, és a sorrend kérdéses.

Malahov és Talkov között parázs vita alakul ki az öltözőben. A zenészt felűhíti a lekezelő, ellentmondást nem tűrő hangnem: „Úgy lesz, ahogy én mondom. Érted, öcsi?” „Ne nevez engem öcsinek, nem őriztünk együtt disznókat.” Kiskamaszos provokáció, ami feszült helyzetben könnyen elfajulhat. Néhány kellemetlen perc után a testőrök kivezetik Malahovot a folyosóra, ahol pillanatok alatt lecsillapodik a hangulat. Malahov, bár jó erőben van, reálsan felméri helyzetét: három az egy ellen kedvezőtlen felállás. A távozás mellett dönt, amikor nagy hirtelen mellette terem Sljafman, és félvállról odaveti neki:

– Na mi van, beszartál a verekedéstől? Nincs merszed megvédeni a nődet?

A fellépésig három-négy perc van hátra, és Talkov elhatározza, hogy ha török, ha szakad időben áll színpadra.

A Sljafman által felpiszkált Malahov előhúzza Nagant revolverét. Az „igazgató” lélekszakadva rohan Talkov öltözőjébe:

– Igor, adjál valamit, ennek puskája van!

Irracionális pillanat. Megmagyarázhatatlan sugallattól vezérelve, Talkov előveszi saját gázpisztolyát, kilép a folyosóra és lead két-három lövést a levegőbe. Malahov, aki nem tudja, hogy a rászegezett fegyver nem éles, saját pisztolyával kétszer tüzel. A testőrök csak ekkor folyamodnak erőszakhoz: Barkovszkij ráveti magát, a földre teperi, arcát a padlóhoz nyomja, és a hátára térdel. Bondarenko hátracsavarja a kezét, megpróbálja kiütni belőle a revolvert. Talkov a gázpisztoly markolatával veri Malahov fejét. Sljafman, aki a dulakodók körül szaladgál, felkapja az ártalmatlanná tett férfi fegyverét. Ettől a pillanattól kezdve az események követhetetlenek, a beszámolók ellentmondásosak. Eldördül a harmadik lövés. Talkov a mellkasához kap és felkiált: „Jaj de fáj!” Megfordul, tesz néhány lépést a folyosón a színpad felé, majd összeesik. A vérző fejű Malahov feltápáskodik és elrohan.

Mentőért telefonálnak. Az első kocsi mintegy negyven perc elteltével érkezik a helyszínre. A folyosót ellepik a rendőrök és a báméskodók. Egy nagyobb tömeg elállja a személyzeti bejáratot; újabb idővesztés, amíg a mentősök áttörnek rajta. A kikerülő doktornő elszörnyedve konstatálja, hogy az alsónadrágra vetkőztetett, eszméletlenül heverő Talkovnak két, magát orvostanhallgatónak kiadó, fehérköpenyes fiatalember mesterséges lélegeztetést adott, vagyis a szívlövéstől sebesült emberből a maradék vért is kinyomták. „Szívműködés, légzés, pulzus nincs. Pupillák maximálisan tágak. Diagnózis: klinikai halál.” A testet beszállítják a kórházba. A mentősök jól tudják, hogy nincs remény, de tartva a felindult tömeg haragjától, egyelőre nem hozzák nyilvánosságra a valós tényállást.

*

„A sötét napokban – és volt belőlük jó pár – megpróbáltam végezni magammal. Nem sikerült, mint ahogy annak sem sikerült, akinek feltett szándéka, hogy meggyilkoljon. Legalábbis a mai napig.”
(Igor Talkov naplójából)

*

Moszkva-Szentpétervár, 2011. október

Igor Talkov halálának huszadik évfordulójára számos dokumentumfilmet vetítenek a végzetes napról, amelyekből korábban feltáratlan vagy eltitkolt részletek kerülnek nyilvánosságra. Oroszországban Talkov ma már legenda. Életében a képmutatással, hazugsággal, fejtejtőre állított világgal szembeni ellenállás szimbóluma volt, halála után a keleti szlávok lelkének oly kedves csodaváró, népies pravoszlávia mártírrá tette, ami számukra felülmúlja a harcban elesett hősök rangját is. Ebben a minőségében elszakadt a hajdani esendő embertől és elérhetetlen magasságban trónol Oroszhon felett. Hogy ez túlzás? Természetesen. De az embereknek szükségük van bálványokra, főleg ha évtizedeken át elta-karták előlük az eget. A puszta kíváncsiság mellett ez a magyarázata annak, hogy a gyalázatos gyilkosságot nem hagyják elévülni.

Mivel a nyomozás hivatalosan máig lezáratlan, még a család sem férhet hozzá a rendőrségi jegyzőkönyvekhez. Valójában a szervek régen nem foglalkoznak a Talkov-gyilkossággal, évek óta semmiféle előrelépés nem történt. Újságírók, rokonok és egykori rajongók ingáznak Moszkva és Szentpétervár között, hajtja őket a remény, hogy a sok ellentmondásos részletből talán összeáll egy elfogadható, logikus magyarázat, és kiderül, mi történt valójában a Jubileumi Sportcsarnok kulisszái mögött. A pétervári ügyészség beszámolója szerint az esetnek mintegy hetven közvetlen vagy közvetett

tanúja volt: hetven ember, aki látott vagy hallott valamit, miközben a színpadon dübörgött a zene. Ezek közül elenyészően keveset hallgattak ki. A szemtanúk egyik része megbízhatatlan („Minden olyan gyorsan történt”),

32 a másik része időközben rejtélyes körülmények között meghalt. Sokan húsz év elteltével is félnek beszélni. Miféle hatalom állhat az események hátterében, amely olyan komoly befolyással rendelkezik, hogy örök hallgatásra és egy gyalázatos titok őrzésére kényszeríti a résztvevőket? Ki írta ennek a véres drámának a forgatókönyvét, ki ült a rendezői székben? A legkézenfekvőbb válasz, ami rögtön a halálhírt követően elterjedt, a KGB: Talkov kellemetlen dolgokról énekelt nagy nyilvánosság előtt, ezért felülről elhallgattatták. Nem titok, hogy a „politikailag megbízhatatlan állampolgárok” között tartották számon. Pár évtizeddel korábban egyszerűen bekísérték volna a Lubjanka pincéjébe és tarkón lövik. Ám a módszerek megváltoztak az idők folyamán, mondják ezen verzió hívei: a peresztrojka időszakában már senkit sem lehetett tarkón löni a Lubjankán. Elvégre Putyin nemzeti hősné, „Vas Feliksnek” a szobrát nem hiába döntötte le a feldühödött tömeg, és a hihetetlenül rokonszenves, atyai mosollyal hazudozó Gorbacsov fellépése óta új szelek fújnak. Kevésbé direkt, de ugyanolyan hatásos módszert kellett kitalálni: például lője agyon *valahol valaki*, és mondjuk azt, hogy nem tudjuk, ki tette. Mihail Krizsanovszkij – aki valaha a biztonsági szolgálat tisztje volt – ismerteti a „felvilágosult” politikai gyilkosság attribútumait: a parancsot csak a miniszterelnök vagy az államelnök adhatja ki, a gyakorlati végrehajtást pedig a leendő áldozat mellé jó előre beépített delikvenszerekre és úgynevezett biztosítókra bízják. Ez utóbbiak elvegyülnek az emberek között, tűnhetnek egyszerű járókelőknek, vagy akár hatósági személyeknek. Az ilyen gyilkosságokat rendszerint nagy nyilvánosság előtt hajtják végre, részben elrettentésül. A cél, hogy az áldozat semmiképpen ne maradjon életben. Krizsanovszkij meggyőződése szerint a Talkov-ügy a tipikus politikai gyilkosság iskolapéldája, amelyre egyenesen Gorbacsov utasította a KGB-t. Ez a verzió eléggé ésszerű ahhoz, hogy elgondolkozzunk rajta... egészen addig, amíg ki nem derül, hogy Krizsanovszkij úr valóságos megszállottja az összeesküvés elméleteknek, és a világon mindenhol ezt féli felfedezni. Szerinte Viszockij és felesége, Marina Vldy is ügynökök voltak, Marilyn Monroe-t pedig a CIA ölte meg, mert előre tudott a Kennedy elleni merényletről, és tájékoztatni akarta az elnököt. Lehet, hogy van benne egy szikrányi igazság, de sok elfogultság is. Gorbacsov – gondoljunk felőle bármit is – az augusztusi puccs után gyakorlatilag minden hatalmát elveszítette; nem valószínű, hogy az őt állhatatosan gyűlölő KGB engedelmeskedett volna az utasításainak.

Az egzaltált, csak részben nyilvánosságra hozott tanúvallomásokból és a bátrabb szemtanúk, barátok elbeszéléséből kirajzolódó kép a hivatalos verziónál összetettebb – és prózaibb. Rávilágít Talkov természetének

árnyoldalaira, csakúgy, mint a gyilkosság előzményeire. Bizonyíték persze semmire sincs, csak spekuláció és következtetések. Nincs gyilkos fegyver, nincs tettes és – mint utóbb kiderült – dulakodás és lövedék sem volt; a célszemély mégis meghalt. Szovjet mágia.

Lássuk hát az ésszerűbb verziót. Október első napjaiban egy 33 este Talkov telefonhívást kap. Hosszan hallgatja a hívó monológját, végül azt mondja:

Hadat üzen nekem? Rendben van, elfogadom. Meglátjuk, melyikünk kerül ki győztesen.

Ezután elmegy, hogy találkozzon „bizonyos emberekkel”. Amikor késő éjjel hazaér, közli a feleségével, hogy csak két hét maradt hátra az életéből. Azt, hogy ki fenyegette meg – ezúttal, úgy tűnik, komolyan –, senkinek sem árulja el. Álmatlanul hever hajnalig, és beszél, beszél... Beszél a szigorú vallásos neveltetésről, amit imádott anyjától kapott, a Szocsi és Moszkva diszkóiban töltött kezdeti évekről, az első szerzői dal előadásáról, amikor lelökődtek a színpadról, a kultúrház igazgatóját pedig kirúgták miatta, a nagy áttörést jelentő David Tuhmanov-dalról, amely egy időre a romantikus széplélek skatulyájába zárta. Felidézi a sok összeütközést is: már ismert énekesként a hatóságok fellépésekre hívták, de sohasem élt a lehetőséggel. „Ha kompromisszumot tudnék kötni a lelkiismeretemmel, sokkal sikeresebb lehetnék.” De nem tud. Képtelen egyensúlyozni azon a hajszálvékony határon, amely az ügyes helyezkedés és a talpnyalás között húzódik. Mindent fekete-fehérben lát: Jó és Rossz. Isten és Ördög. A végletek kérlelhetetlen kereszties lovagja. És mint ilyen, állandó harcot folytat. A barátai elhivatottnak, az ellenségei fanatikusként tartják. Nem gyűjt vagyont, marad a nyúlketrec-lakótelep egyik bérházának ötödik emeleti lakásában. Tatjana, a feleség sok amatőr videofelvételt készít a kék fürdőköpenyben a kád szélén ülő, gitárt pengető Talkovról, amint kávéét kortyolva, cigarettázva írja dalszövegeit a mosógépen fekvő kockás jegyzetfüzetébe. Ez a füzet sok titkot rejt; egyebek mellett nőekkel kapcsolatos, egészen intim élményekről is beszámol. Tatjana, a babaarcú, barna lány, távoli tatár származásról árulkodó sötét szemével átlát a férje titkain, ismeri szenvedélyeit, rendre meghallgatja gyónását – bár Talkov roppant tapintatosan intézi a románcait –: élettárs, barát, nővér és támasz egy személyben.

Ezután a hosszú, utolsó beszélgetés után az énekes a közeli Gzselbe utazik egy fellépésre. Még aznap visszatér Moszkvába; szokatlanul csendesen, komor ünnepélyességgel csomagol. Tatjana legnagyobb rémületére, most először veszi magához a hónapok óta a szekrényben heverő gázpisztolyát. Lőni egyáltalán nem tud. A vonat indulása előtt jó húsz perccel érkezik

az állomásra. Barátai és a zenekar tagjai előtt is képes eltitkolni baljós előérzetét. Önérzete, férfibüszkesége dacos hallgatásra készíti.

Pétevárott gyönyörű őszi idő van. Rozsdabarna falevelek táncolnak a napfényben, a levegőben fájdalmas nosztalgiaillat száll. Ötven esztendővel korábban ilyenkor keményen fagyott, a Szovjetunió mélyén rekedt német, magyar, olasz, román csapatok legnagyobb harcukat az orosz téllal vívták. De '91 októberében Talkovot verőfényes nap búcsúztatja.

A hosszú, kimerítő nap délutánján négy óra körül érkezik a Jubileumi Sportcsarnokba. A kulisszák mögötti folyosón átvágva egyenesen az öltözőbe tart, ahol a sminkes közli vele a helycserét. Akkoriban, mesélik a zenészek, az esztrádokon megszabott sorrendnek túlzott fontosságot tulajdonítottak az előadók; úgy tartották, hogy az utolsó fellépő aratja le a legtöbb babért. Talkovot ez hidegen hagyja; egész életében megvetett mindenféle versenyt. A lődörgő Sljafman találkozik Aziza Muhamedova klikkjével a büfében: az énekesnő természetesen elkészült, teljes harci díszben cseveg udvarlója oldalán. Malahov mégis ragaszkodik a helycseréhez. Ha egyszerű presztízs-kérdésről van szó, ésszerűbb lenne az utolsó, tizenharmadik fellépővel megvitatni a dolgot, ám ők valamilyen rejtélyes okból mégis Talkovval akarnak egyezkedni. Sljafman persze nem hagyja magát: a két férfi együtt keresi fel a műsorvezetőt, aki később úgy nyilatkozik, hogy semmiféle fenyegetés, vagy hangos szóváltás nem zajlott le a jelenlétében. Sljafman mégis azzal állít be Talkov öltözőjébe, hogy csúnyán összeakaszkodott a hatalmaskodó Malahovval. Mindenki tudja, hogy a fellépés előtt álló művész folytonos zaklatás nélkül is eléggé feszült: ennek ellenére (vagy talán éppen a feszültség kiélézése céljából) az „igazgató” eléri, hogy a határozottan húzódozó Malahov személyesen beszéljen Talkovval. A testőrök itt követik el az első hibát: a fegyvert viselő Malahovot – motozás nélkül – beengedik az öltözőbe, bár ketten követik. Valószínűleg felindult, de tettlegességig nem fajuló szópárbaj alakul ki. A testőrök kivezetik Malahovot a folyosóra, és egy perc alatt elsimitják az ügyet. Ez azonban nem felel meg Sljafmannak, aki már egy ideje nyíltan provokálja Malahovot. Utána kiált, alpári hangnemben gyávasággal vádolja. Malahov előhúzza a fegyverét. Több se kell Sljafmannak: beszalad az öltözőbe és követeli, hogy Talkov adjon „valamit”, amivel meg tudja védeni magát. Ez a „valami” csak a gázpisztoly lehet, amiről tudja, hogy a zenész (talán éppen az ő tanácsára) magával hozta. A közismerten lobbanékony Talkov – a szemtanúk szerint „nyugodtan” – előveszi a gázfegyvert, kilép a folyosóra és taláalomra – mielőtt meggyőződne a helyzet komolyságáról – néhányszor a levegőbe lő. Aki nem szokott lőfegyverrel bánni, semmiképp sem lehet nyugodt egy ilyen inzultus során: ha nyugodt lenne, nem folyamodott volna ehhez az irracionális, kizárólag az idegfeszültséggel magyarázható eljárás-hoz. A lövések hatástalanok, mivel a patronok vagy elavultak, vagy eleve

hibásak. Talkov arcán értetlen döbbenet. Malahov, aki nincs tudatában annak, hogy a másik nem éles fegyverrel hadonászik, kétszer tüzel, szándékosan lefelé irányítva a revolver csövét. Nem lehetséges, hogy később, már a dulakodás közben lőtt, mivel Barkovszkij azonnal rávetette magát a hátára, és Bondarenkóval együtt úgy lefogták, hogy moccanni sem tudott. Szintén lehetetlen, hogy a két lövés bármelyike Talkovot találta el, minthogy a golyókat utóbb a helyszínen megtalálták. A dulakodók körül szaladgáló Sljafman felkapja a Nagant-t és markolatával kalapálni kezdi Malahov fejét. A harmadik testőr időközben elmegy, hogy értesítse Azizát. Tisztázatlan, hogy ezekben a pillanatokban pontosan kik és hányan tartózkodnak a helyszínen. Azt azonban több tanú is állítja, hogy Talkov időközben elindul a folyosón a színpad felé. A rémült Aziza, udvarlóját féltve, rádob egy kabátot a férfi hátán térdeplő Barkovszkij fejére, mire az felkiált:

Vegyétek le rólam a dzsekit!

A kívülállók számára érdektelen mondatra jól emlékszik a sminkes, aki az öltözőben lapítva hallgatja végig a dulakodást. Közvetlenül a testőr kiáltása után eldördül a harmadik lövés. Az a verzió tehát, mely szerint Malahov önvédelemből véletlenül lelőtte Talkovot, bizonyosan valótlan, mivel a zenész akkor már nem volt a dulakodók körül. Emellett ha valakit 40-50 centiméterről szíven lőnek, az okvetlenül hátravágódik a közeli lövés erejétől; aligha lett volna ereje megfordulni és elsétálni a folyosón úgy, hogy senki ügyet sem vet rá. Amikor megengedték a vérző fejű Malahovnak, hogy lábra álljon, a harmadik lövésnek már okvetlenül el kellett dördülnie. Amennyiben mégsem ez történt, úgy a golyó az énekest hátulról, jóval nagyobb távolságról találta (volna) el.

Talkov tehát a folyosón a színpad felé tart, tíz-tizenöt métert megy a jobbján álló nagy falitükrig. Ott megtorpan, rádől és lecsúszik a földre. Valaki értesíti a sportcsarnok adminisztrátorát a kulisszák mögötti lövöldözésről. Az asszony odaszalad Talkovhoz; az ingén lévő apró vércseppektől eltekintve nem lát rajta sebesülésre utaló nyomot. (Igazság szerint vércseppeket sem láthatott, mert a zenész aznap délután fekete pólót viselt a szokásos fehér ing helyett.) Megfogja a kezét, megpróbálja felszegíteni. A férfi felkészödi magát, de azonnal újra összeesik. Érkezik egy ápolónő, akitől annyi telik, hogy fennhangon segítségért kiált. Ebben a pillanatban, amikor a két, a körülményeket nem ismerő és a sérülés súlyosságáról mit sem sejtő asszony tanácstalanul görnyed az eszméletlen férfi fölé, egy árva lélek sincs a folyosón.

Eközben Bondarenko és Sljafman visszatér az öltözőbe. A testőr kezében Talkov gázpisztolya, az „igazgatónál” pedig Malahov Nagant-ja, amit észrevétlenül elrejt a vécéartályban. Amikor a sminkes megkérdezi, hol van

Igor, mindketten azt felelik, hogy az elmúlt percekben nem látták, biztosan „elment valahova”. Bármilyen hihetetlennek is tűnik elsőre ez a kijelentés, értelmet nyer, ha újra eltekintünk a hivatalos verziótól: semmiképpen nem láthatták a közvetlen közelről, szemből lelőtt Talkovot. Ami Bondarenkót és a többieket illeti, könnyen elképzelhető, hogy – rendőrségi vallomásuknak megfelelően – egyáltalán semmit sem láttak, mivel Malahov elagyabugyalása teljesen lekötötte a figyelmüket. Ebben áll a testőrök következő mulasztása: a kritikus pillanatokban mindhárman szem elől tévesztették azt a személyt, akit meg kellett volna védeniük. A sebesültet beviszik az öltözőbe és levetkőztetik. Néhány percen belül elterjed a lövöldözés híre. Ketten őrt állnak az ajtóban, hogy feltartóztassák a kíváncsiskodók rohamát. A színpadon a felindult, minden ízében remegő műsorvezető („soha nem láttam olyan közelről vért, gyilkosságot és halált”) leállítatja a zenét, a rendőröket az épület lezárására kéri, és orvos jelentkezését várja. Az első hívás 16.37-kor érkezik a mentőállomásra. Ezt további öt követi. Oroszországban az ilyesmi nem megy zökkenőmentesen, mert részletesen ismertetni kell a beteg adatait és a sérülés jellegét – hosszas csevegés telefonon, miközben a páciens az utolsókat rúgja. „Lelöttek valakit. – Férfit vagy nőt? – Talkovot! Talkovot! Siessenek! – Ne kiabáljon. Mi ez a hely, ahonnan hív? Melyik körzet? Milyen szám?” Amikor utólag megkérdezik az ügyészség munkatársát, miért késlekedett a mentő, a szigorú, szakállas úr azt feleli: „Ennek nincs semmi jelentősége, a sérülés ügyis halálos volt.” Még két telefonhívást rögzítenek a sportcsarnokból: az egyik egy sebesült rendőrrel számol be (aki időközben rejtélyes módon eltűnik); a másik Sljafmantól érkezik ismeretlen számra: „Talkovot megölték.” Nem azt mondja, hogy megsebesült, meglőtték, haldoklik – ő már a mentők kiérkezése előtt tudja, hogy halott. Az ajtónállók tiltakozása ellenére az öltözőben egyre többen gyűlnek össze: köztük a közönség soraiból idekísért doktor és a két rejtélyes „orvostanhallgató”. A testőrök újabb mulasztása: a szakszerű segítség megérkezéséig ismeretlen „jővevőket” engednek a sebesülthöz. Felvevőgépek pásztázzák a folyosót, sátrat vernek az öltözőajtóban. Ezek a gyér neonfényenél készült, alulvilágított képkockák megrázóbbak bármilyen ügyes trükkökkel előállított thriller-nél. Itt minden kényelmetlenül valóságos. Elképedt, megrettent emberek lapulnak a falnál. Az ajtónyitáskor látni a földön fekvő testet; amint hordágyra emelik, bal keze tehetetlenül visszahanyatlik. Arcára oxigénmaszkot erősítve szaladnak vele a folyosón. Amikor beteszik a mentőbe, egy pillanatra feltűnik a mellkasüreg bal oldalán ütött apró, sötét lyuk és két másik, kevésbé mély seb. A bőrfelületen elmázolt vér – a szívmasszázs nyoma. A viaszfehér test valószínűtlenül karcsúnak tűnik: a bordák alatt beesett hasra mintha rászáradt volna a bőr. Nem visszataszító, inkább mélységesen szomorú látvány. Mint Krisztus a sírban Holbein festményén, amelyről Dosztojevszkij

a *Félkegyelmű* főhősét mintázta. A mentő szirénázva kigördül. Körös-körül tarkaruhás emberek, szájukra tapasztott kézzel, tágra nyílt szemekkel: lefejezett szovjet ifjúság. A felvétel tanúsága szerint semmiféle lincshangulat nem uralkodik a helyszínen: az emberek megkövülten hallgatnak, képtelenek hinni a saját szemüknek. A düh csak ezután következik. 37

Moszkvában Tatjana telefonhívást kap. Egy fiatal nő hang azt kérdezi:

Mondja, kérem, igaz, hogy Igor Talkovot megölték?

A rémült asszony bekapcsolja a tévét. Minden csatorna Sljafman rendkívüli nyilatkozatát közvetíti: ide-oda ingó fejjel, tétova tekintettel, „abszolút hivatalosan”(?) közli, hogy Igor Talkov előre kitervelt gyilkosság áldozata lett, a gyilkos pedig Malahov. Hozzáteszi, hogy mint közvetlen szemtanút, őt magát is megfenyegették. Malahovnak csodák csodájára sikerül kereket oldania a fejtelenség közepette. Nála van a dulakodáskor használt Nagant, amit szétszerel, és darabjait beledobja a Mojkába meg a Fontankába. Azután eltűnik Pétervárról. Hamarosan bejelentik Igor Talkov halálát, az ügyészség pedig országos körözést ad ki Malahov ellen. A média azonnal felkapja a hírt: „részeg verekedésből” elfajult gondatlan emberölésről, voltaképpen szerencsétlen balesetről beszélnek. Valójában a résztvevők egyike sem volt részeg. (A zenész évek óta elszánt önuralommal küzdött mindenféle bódító, ideiglenes hangulatjavító szer használata ellen: „Szarban élni és józannak maradni nem kevés erőt igényel.”) Az újságok afféle nagyszájú huligánként tüntetik fel Talkovot, lázadó rosszfiúként, aki kihívta maga ellen a sorsot, és imponálóan fiatalon halt meg. Milyen izgalmas. Mindenféle jósök meg okkultisták hablatyolnak arról, hogy Talkov arcán már korábban megjelent a „halál maszkja” és a tenyerén jelek utaltak a közeli végre, az utolsó koncertjén elszakadt egy gitárhúr és a tizenhármas számú vasúti kocsiban érkezett Pétervárra... Se vége, se hossza az utólagos okoskodásnak, ami misztikus ködbe burkolja az esetet és elvonja a figyelmet a tényekről. A helyszíni nyombiztosítók mindössze egyetlen golyót találnak a folyosó padlóján, a másikra a sportcsarnok takarítója lel rá véletlenül, tizennyolc nappal később. A harmadikat a zenész testéből távolítják el a boncolás során. Hamar kiderül, nem kell attól tartani, hogy a rendőrség kínosan precíz munkát végez; mégis, már másnap, az első tanúk kihallgatásakor beüt a „nem láttam semmit” nevű járvány.

Állítólag a pétervári ügyészség olyan koldusszegény ezekben a napokban, hogy nem tudja megoldani a holttest tárolását, sem a hazaszállítását. Erre a feladatra két zenész kolléga vállalkozik. Csakhogy a Seremetyevo repülőtérrel nem indulnak belföldi járatok, és összeköttetések ellenére sem tudnak pilótát szerezni. Benzint, kerozint csak hivatalos célra utalnak ki

a hatóságok. Nincs más hátra, autóval kelnek útra. Moszkvából Pétervárra kocsival (igaz, postakocsival) talán még Gogol utazott utoljára, mielőtt megindult a vasút. A ködös éjszakában levezetett nyolcszáz kilométer után másnap reggel érkeznek meg. Az előző este fellépő művészek pánikban szedelőzködnek: senki sem tudja, hova szállították a holttestet. A reggeli program tehát a város hullaházainak végiglátogatása – és jó néhány van belőlük. Az egyik kórházban egy véres köpenyes műtőorvos közli velük: „Ide már holtan hozták be.” Amikor végre megtalálják Talkov testét, kiderül, hogy nincs miben elszállítani. Tisztességes koporsót hamarjában nem tudnak szerezni, csak egy fémládát. Másnap az is kiderül, hogy jármű sincs, amellyel a koporsót a temetőbe szállíthatják. Egyedül Oleg Gazmanov énekes ajánlja fel piros mikrobuszát.

Eközben a pétervári ügyészségen megkezdődik a tanúk kihallgatása. A legtöbben húzódoznak, félnek, hogy valami sötét ügybe keverednek, néhányan elrejtőznek a rendőrség elől. Ezek közé tartozik a barát és testőr, Szasa Barkovszkij is, aki rögtön Talkov kórházba szállítása után kereket oldott a sportcsarnokból. Miután megtalálják, makacsul ismételteti, hogy nem látta, ki adta le a halálos lövést. „Nekem egyáltalán ott sem kellett volna lennem” – teszi hozzá talányosan. Különös módon Barkovszkij koporsóvivőként megjelenik Talkov temetésén. Az énekes bátyja félrevonja és kéri, hogy „igaz lelkére”, négy szemközt árulja el neki, mi történt azon a délutánon. És Barkovszkij „igaz lelkére”, négy szemközt, a régi barátnak ugyanazt mondja, mint a kihallgatáson: „Semmit sem láttam.” Bondarenko és Ignatyenko ugyancsak azt állítják, hogy nem látták a gyilkost. Sljafman összevissza beszél, igyekszik elkenni, bagatellizálni a történeteket. „Nem volt ott semmiféle verekedés” – mondja szokásos nyegle stílusában az őt kérdőre vonó testőröknek, bár azt beismeri, hogy Malahov Nagantját elrejtette a vécéartályban, ami azután „elkallódott”. A nyilvánvaló hazugságon feldühödve Talkov emberei „férfiasan elbeszélgetnek” Sljafmannel egy hangulatos pincehelyiségben: ez arrafelé verést jelent, ami azonban nem téríti jobb belátásra az „igazgatót”. A kézről kézre járó fegyver sorsa a Talkov-ügy egyik leghomályosabb pontja. Aziza Muhamedova – sok átlátszó hazugsággal körítve – vallomásában kiböki, hogy a dulakodás után Sljafman behívta az öltözőbe, átadta neki a pisztolyt, ő pedig visszaszolgáltatta azt Malahovnak. Más vélemények szerint a pisztolyt később „nagyon komoly” emberek vitték el a sportcsarnokból. Az, hogy „nagyon komoly emberek” állnak az ügy hátterében, az első percektől fogva felkapott pletyka. Ez alatt a címke alatt érthetnek politikai elitet, vagy befolyásos kapcsolatokkal rendelkező állami figurákat. Bárkiről is van szó, a komolysága abban merült ki, hogy egy megfélemlített, fegyvertelen embert orvul lelőtt vagy lelövetett.

Tíznapos rejtőzködés után Igor Malahov öltönyben, nyakkendőben beszélt a pétervári ügyészségre. Saját Mercedesével érkezett egyenesen Moszkvából

(ezúttal volt benzin), hangsúlyozottan „önként”, hogy tisztázza magát a gyilkosság vádjá alól. Önkéntessége persze viszonylagos, mivel elterjedt, hogy Talkov szélsőjobboldali tisztelői vérdíjat tűztek ki a fejére. Malahov úgy döntött, hogy üldözői közül a rendőrség a kisebbik rossz. A kihallgatás a szovjet módszerektől eltérően, roppantul civilizált hangnemben zajlik. 39

A delikvens egyik Marlborót szívja a másik után és türelmesen, tompa hangon válaszol a *Komszomolszkaja Pravda* riporterének utólagos kérdéseire. Úgy tűnik, annyira megfélemlítették (vagy kioktatták), hogy megszállta a gyűlölt igazmondás szelleme, de odáig azért nem sülyed, hogy mindent kitaláljon. „Én nem lőttem le Talkovot” kezdetű nyilatkozatában elmondja, hogy senkinek egy durva szót sem szolt, az énekest és klikkjét személyesen nem ismerte korábban, az állítólagos verekedés során pedig őt agyalták meg a testőrök, miután jogos önvédelemből figyelmeztető lövést adott le. Minden egyéb híresztelés a tények arcátlan kiforgatása. A kérdésre, hogy miért rejtőzött el, ha nem bűnös, azt feleli, hogy másfél napig feküdt eszméletlenül, de erről nem árul el részleteket. Ami a fegyvert illeti, azt az előző évben vásárolta (feketén) a rossz közbiztonság miatt, de a Jubileumi Sportcsarnokban csak egyetlen golyó volt benne. És még egy kulcsfontosságú megjegyzés: a dulakodásban Talkov nem vett részt, noha a helyszínen legalább nyolcan(!) tartózkodtak. Utoljára akkor látta a zenészt, amikor az elindult a színpad felé. A pisztolyt valóban Azizától kapta vissza, azután taxival a Mojka-rakpartra hajtatott és beledobta a vízbe. Kész megmutatni a helyet.

A fegyveren kívül a holttest állapota is számos ellentmondást rejt, ugyanis a boncolási jegyzőkönyv a szemtanúk vallomásától eltérő jellegű és számú sérülést tartalmaz. A hivatalos verzió szerint Talkov bal tenyerét átlőtték, amikor ösztönösen fel akarta tartóztatni a közeli lövést. Ugyanakkor a halálos golyó nem hatolt át a testen, hanem belefűródott a szívkoszorúérbe. Azok, akik a testet bevették az öltözőbe és levetkőztették, határozottan állítják, hogy nem láttak lövésnyomot a tenyéren, ellenben a hát véres volt. Ez esetben Talkovra legalább kétszer lőttek, és az egyik golyó hátulról találta el. Csakhogy ha Malahov fegyverében valóban egyetlen golyó volt, amit rögtön a dulakodás kezdetén kilőtt, a további két lövésnek hatástalannak kellett lennie. A pisztoly végül Sljafman kezében landolt, azonban csaknem kizárt, hogy szemtől-szemben le merte lőni Talkovot. A hátra lövés reálisabb lehetőségnek tűnik, de lövedék hiányában nem kivetelhető. Persze könnyen elképzelhető, hogy Malahov mégis hazudott, vagy maga sem tudta, hány golyó volt a fegyverében: de valószínűbb, hogy őt is felültették. Kézenfekvő következtetés, hogy nem a Nagant a gyilkos fegyver. Különös módon a nyomozóhatóságok fontolóra sem vették, hogy másik fegyver is lehetett a játékban. Talán a dulakodás pusztán ügyes figyelemelterelés

volt, többé-kevésbé előre megrendezett színjáték, amelyben a legtöbben csak a saját szerepüket tanulták be, anélkül, hogy a teljes forgatókönyvet ismerték volna. Egyesek mit sem sejtve az események sűrűjében találták magukat. Nem mellékes, hogy Malahov nyolc emberről számol be, és az

40 egyik testőr vallomásában felidézte, hogy csakugyan látott egy ismeretlen fiatalembert a jajveszékelő Aziza mellett ácsorogni. Ezt a sárgapólós, szőke fiút több szemtanú is látta: akár nála is lehetett pisztoly. Ebben az esetben Talkovot akkor lőtték meg, amikor a folyosón haladt a színpad felé, és nem korábban. Ahhoz, hogy tíz-tizenöt méterre elsétáljon golyóval a koszorúerében, csodának kellett történnie: az orvos szerint viszont a gyilkos golyó becsapódása után csak másodpercei voltak hátra. Kaphatott egy golyót hátulról, szemből talán többet is. A halálos lövésnek nem kellett okvetlenül hangot adnia, és leadhatták az előadóteremből. Olyasvalaki, aki az énekessel nagyjából egyforma magasságú, kiváló céllövő (nem pedig csak vagánykodott a fegyverekkel, mint a hetyke Malahov), és feltűnés nélkül meghúzódhatott a színpad személyzeti folyosóra nyíló kijáratánál. Az egyre terjedő banditizmus ellenére még ezekben az években sem járkált mindenki puskával a kezében, és a koncerteket rendszerint rendőrök hadával biztosítják. Az illető úgy maradhatott a legnagyobb eséllyel észrevétlen, ha maga is hatósági egyenruhát hordott. Feljegyezték, hogy a dulakodás perceiben nem láttak rendőröket a folyosón, ami merőben szokatlan; ám utólag egy tanú azt állította, hogy kettő is beszélgetett az eseményektől pár méterre, ügyet sem vetve a verekedőkre. Mindez gyanúsán előre biztosított helyszínnek tűnik. Ráadásul a láthatóan rendkívül súlyos sebesülést szenvedett Talkov öltözőjébe még befurakodott a két fehércöpenyes „orvostanhallgató”, hogy segítségnek beállított tevékenységükkel nullára csökkentsék a túlélés esélyét. Ily módon a kép még aljasabb árnyalatot ölt: szándékos provokációval egybekötött kivégzés. Az agent provocateur nyilvánvalóan Valerij Sljafman volt: meglehet, éppen azért helyezték a zenekar mellé, hogy türelmesen kivárva az idejét, Talkovot puskacső elé állítsa. Három hónapig tartó együttműködésük során többször provokált verekedést a Mentőcsapat koncertjein, sőt a zenész egyik közeli barátja éppen az ő összeférhetlensége miatt hagyta el a bandát. Valószínűleg sosem derül ki, hogy ki húzta meg a végzetes fegyver ravaszát, de ha nyilvánosságra hoznának egy nevet, az sem mondana sokat. A személyazonossága elhallgatását kérő, utólag rövid interjúra rábeszélte mentőorvosnő azt mondta, hogy Talkov életét az azonnali műtéti beavatkozás sem menthette volna meg: „Amint fölé hajoltam, láttam, hogy számára mindennek vége... Ez nem hasonlított eltévedt golyó ütötte sebre. Így csak profik lönek.”

Az események ilyen összehangolásához nem akármilyen karmesterre volt szükség. Bár a legtöbben még mindig a politikai gyilkosság verziójában hisznek, felmerülhet a bosszú is indítékként. Ekkortájt kezdtek a bandák

védelmi pénzt szedni a zenekaroktól. Felfegyverkezve vonultak a kulisszák mögé, és megfenyegették az előadókat. Nem kizárt, hogy a Mentőcsapatot is meglátogatták. Ismerve Talkov természetét és anyagi háttérét, a válasz csakis elutasító lehetett. A környezetéből azonban senki sem tett említést ilyen epizódról.

41

Azt a konfrontációt, ami valóban megtörtént, a maga idején igyekeztek eltussolni, mert egy „komoly ember” nevéhez fűződött. Kevesen emlékeznek rá, még kevesebben mernek róla beszélni. Halála évében Talkov két filmben szerepelt. Az egyik Alekszej Tolsztoj *Rettegett Iván*ról szóló történelmi regényének adaptációja volt, melyhez nagy reményeket fűzött. A forgatás alatt azonban problémák adódtak: lecserélték a rendezőt, átírták a forgatókönyvet, eltorzították a karaktereket. A szűkre szabott költségvetés miatt a stáb gyalázatos körülmények közé kényszerült. A pohár akkor telt be, amikor a film producere – Talkov szavai szerint – „megalázta” a rendezőasszisztensként, szinte ingyen dolgozó Tatjanát. A zenész követelte, hogy a producer kövesse meg feleségét, amit az természetesen megtagadott, sőt pár nappal később ittasan odatelefonált Talkovék lakására és cifra szidalmak közepette megfenyegette a férfit. Válaszul Talkov nem készítette el az utószinkront, és az augusztusi puccsal egybeeső moszkvai premieren teltház (úgy négyezer ember) előtt térdén állva kért bocsánatot a filmben való részvételéért. A biztonsági őrök ugyan kitaszigálták a moziból, de a kínos közjáték rossz reklámnak bizonyult. Ráadásul hamarosan elkészítette *Metamorfózis* című dalának klipjét, amelyben nyíltan kigúnyolta a show business új urait, köztük a LISZ’SZ igazgatóját és a *Rettegett Iván cár* producerét: „A Goszkinó kommunistaí eddig csekistákról forgattak, újabban pornót reklámoznak...” Ezzel túllőtt a célon. Mark Rudinstejn, az élénk kékszemű, derűs öregember – aki szintén producerként dolgozott akkoriban – az egyetlen, aki húsz év elteltével beszél erről a konfliktusról: „Merész volt... Nem tudta megítélni, kire emel kezét. Megmondtam neki, hogy ezt az inzultust soha nem bocsátják meg. Akkor hát mit javasolsz? – kérdezte tőlem. Én nem javasolok semmit, csak figyelmeztetek.”

A *Rettegett Iván cár* producerét Iszmail Tagi-Zadénak hívják, és hasonlóan a peresztrojka idején meggazdagodott réteg többi tagjához, az ő vagyónának háttérét is homály fedi. Azerbajdzsáni kereskedő fiaként született, belépett a kommunista pártba, arab lovak tenyésztésével foglalkozott és megszervezte a virágmaffiát (igen, ilyen is létezik). A kilencvenes évek elején, saját bevallása szerint, tulajdonosa volt egy banknak, egy biztosító társaságnak, négy ruhagyárnak és több ezer moziban vetítették az általa importált B-kategóriás ócska kung-fu filmeket meg spagetti-westerneket.

A filmiparba való betörését a *Rettegett Iván cártól* várta: a remekműnek aligha nevezhető alkotást elvitte Cannes-ba, és a gyártásból kispórolt dollármilliókból óriási, ízléstelen cirkuszt kerekített köré.

42 Az azeri lókupec soha nem volt hajlandó nyilatkozni a Talkovval való összeütközésről. Semmilyen bizonyíték nincs arra, hogy akár Sljafmant, akár Malahovot ismerte. Semmi nem támasztja alá, hogy bárkit megbízott volna a zenész meggyilkolásával, vagy hogy olyan befolyásos barátokkal rendelkezett, akik révén elérte a nyomozás beszüntetését, a boncolási jegyzőkönyv meghamisítását és a résztvevők tevékenységének összehangolását. A gyilkosság idején nem tartózkodott Oroszországban. A fenyegetésen kívül egyetlen szál sem fűzi Talkovhoz. Mark Rudinstejn mégis bizonyos benne, hogy a zenész halála Tagi-Zade lelkén szárad. A hozzá hasonló könyörtelen, öntörvényű zsarnokokkal nem lehet packázni: ha ez a fajta megfenyegeti az embert, jobban teszi, ha mielőbb beszerzi magának a koporsót.

*

*„...És bár elesek a harcban,
Feltámadok és énekelek
a háborúból visszatérő ország első évfordulóján.”
(Igor Talkov: Visszatérek)*

*

A Talkov-ügynek hosszú utóélete van. Mintha a végzet árnya minden érintett életére ráborult volna azon az októberi délutánon.

Igor Malahovról a vizsgálat során kiderült, hogy a nyolcvanas évek végén rablásért börtönbüntetésre ítélték, de ismeretlen jóakarói elsimították az ügyet. Akkoriban a KGB emberei számára fenntartott, zártkörű tornatekembe járt edzeni, és nagyvonalúan szórta a – valószínűleg rendőrspicliként megszolgált – pénzt. Még egy kis színház vezetését is rábízták. 1992 elején a jóvágású svindlert tisztázták Igor Talkov meggyilkolásának gyanúja alól, csupán illegális fegyverbirtoklásért ítélték el. A Sljafmannal való esetleges összejártságát senki sem firtatta. Később pletykák keringtek arról, hogy Miamiban vásárolt házat, vagy gyémántkereskedőnek állt Afrikában és teljesen lezüllött. A Talkov halálának huszadik évfordulójára készített dokumentumfilmek munkatársai Moszkvában találtak rá: rövid telefoninterjúban ugyanazt ismételte meg, amit a pétervári ügyészségen tett vallomásában elmondott.

Valerij Sljafman négy hónappal a gyilkosságot követően hivatalos gyanúsítottá lépett elő. A mai napig érvényes verzió szerint ő lőtte ki a harmadik golyót a Nagant-ból, miután megkaparintotta a pisztolyt. Eredetileg

a feltápáskodó Malahovot vette célba, de az ösztönösen elhajolt, így véletlenül Talkovot találta el. Hogy az elpáholta Malahovot miért akarta lelőni, azt nem sikerült megmagyarázni, miként a rejtélyes telefonhívás és a vándorló fegyver titkára sem derült fény. Egy házkutatás során megtalálták a „kétségbevonhatatlan bizonyítékot”, vagyis a kérdéses napon 43 viselt pálmafás strandinget – csodák csodájára mosatlanul, rajta löpönyommal és Talkov vérével. A szennyes ing előkerülése arra is utalhat, hogy az „igazgatóval”, mint lehetséges strómannal előrelátó emberek már a kezdetekkor számoltak, ha a Malahov-féle verzió beadná a kulcsot. Sljafman mégsem ütötte meg a bokáját, mivel meggyanúsítása előtt – az ügyészség munkatársának tanácsára – Ukrajnán keresztül végleg elhagyta az országot. Mint kiderült, nem elszökött, hanem legálisan Izraelbe távozott. A kiadatásra vonatkozó többszöri kérést az izraeli hatóságok – bizonyíték hiányára hivatkozva – újra és újra megtagadják.

A három testőr közül kettő még a kilencvenes években meghalt. Szasa Barkovszkijt – aki a szóbeszéd szerint közismert volt a moszkvai alvilág berkeiben – megölték egy éttermi verekedés során. Halála előtt félrebeszélte és azt ismételte, amit a Jubileumi Sportcsarnok folyosóján kiáltozott Talkov meggyilkolásának délutánján: „Vegyétek le rólam a dzsekit!”

Arkagyij Bondarenko, a hórihorgas, széles vállú fiú kiugrott a szülei harmadik emeleti lakásának ablakából. Bár a helyszínen tócsákban állt a vér és a halott jobb kezét látványosan megcsonkították, a rendőrség öngyilkosságnak minősítette az ügyet. Családja szerint soha nem hozta szóba Talkovot, mindössze annyit jegyzett meg egy alkalommal, hogy a valódi bűnöst nem fogják felelősségre vonni.

Szergej Ignatyenko szerencsésen túlélte egy gyilkossági kísérletet (hasba szúrták), és napjainkban álnév alatt él valahol Oroszországban. „Sajnos nem látta” a halálos lövést leadó személyt, arra a kérdésre pedig nem válaszol, hogy az ellene elkövetett merénylet kapcsolatban áll-e a Talkov-üggyel.

Aziza Muhamedova énekesi karrierjét az eseményekben játszott közvetett szerepe évekre megszakította. Azóta újra fellép, de Talkovról nem hajlandó beszélni.

Izmail Tagi-Zadét Moszkvában élő azeri üzletemberek egy csoportja felkérte, hogy induljon a 2000-ben esedékes elnökválasztáson Putyin egyik ellenfeleként. A milliárdos végül visszalépett, mert a hatóságok lefűleltek egy, a Mezőgazdasági Akadémia területén működő céget, amelynek alkalmazottai (az iskola diákjai) órabérben aláírásokat hamisítottak néhány – jelenleg is aktívan politizáló – elnökjelölt számára. Történetesen köztük volt Tagi-Zade is.

Tatjana Talkova nem ment férjhez újra. Moszkvában él, és még mindig várja, hogy valaki – akár bizalmasan, zárt ajtók mögött – elmondja neki az igazat a férje haláláról.

44

* A cím az 1187-ben íródott óorosz hőskölteményre – *Ének Igor hadáról* – utal, amely Igor Szvjatoszlavics nagyfejedelem a polovecek elleni sikertelen hadjáratát örökíti meg.

